

POETIKA ISTARSKOG EGZODUSA

GLORIJA RABAC-ČONDRIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 886.2.09:808.62-087
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 1992-11-17
Received

Rapalski ugovor potpisan 1920. označava početak fašističke vladavine u Istri i *viae crucis* istarske mladeži, posebno inteligencije, kojoj su presječeni svi putovi normalnog intelektualnog i duhovnog razvitka. Drago Gervais, Mate Balota, Zvane Črnja, Ivan Bostjančić i drugi emigranti, rastavljeni od rodne zemlje, našli su u egzodusu svoju stvaralačku poetiku. Zajednička im je bila ljubav prema zavičajju, koja ih je uputila na predmetnotematska vrela i na čakavski dijalekt kao pjesnički izraz.

Daleko od pomisli da estetiziraju vlastito sudjelovanje u dehumaniziranoj stvarnosti, čakavci su svojim pjesničkim nitima spajali duhovno opustjelu ruralnu sredinu i veliku mozaičnu sliku s vremenskim i prostornim oznakama kako bi istarska drama postala prepoznatljiva. Njihova poetika nije izašla iz škole već je nikla u egzodusu, iskrsla je iz unutarnje jezgre ukopane u duši beskućnika. Ona im je omogućila da urone u istarsku žalosnu stvarnost u kojoj su se ispreplele socijalne, nacionalne, etičke i druge komponente, da među društvenim naslagama pronađu lirске elemente i unesu ih u pjesme bez artificijelnosti, kao autentične sastavnice. Iz tih razloga Antun Barac reče da njihova poezija "ima pravo na egzistenciju".

Prvu čakavsku riječ u Istri, u stihu sročenu, upotrijebili su bezimieni začinjaveci, odnosno Neznanka u doba kada su glagoljska slova, uklesana u portale i zidove crkava, u nadgrobne spomenike, u razne ploče, predstavljala za slavenski živalj znak raspoznavanja i vrela poruka tadašnjem puku koga su - prema mišljenju povjesničara - rat i razaranja još u VIII. stoljeću potjerala do samih vrata Evrope.

Narodni pjevač ili Neznanka zapjevali su iskonskim glasom o svemu što ih okružuje, što ih rastužuje, što im pruža nadu. Motivi im se nameću sami od sebe, a riječi oblikovanja im se prilagođavaju. Otada su prošli vijekovi i tek će krajem XIX. i početkom XX. stoljeća već ostarjela čakavska *beseda* postati pjesničko izražajno sredstvo. Budući da su se čakavci dugo hranili i grijali na grudima i ognjištima Neznanke - kako reče Vladimir Nazor - bila je spremna da se pojavi lirski dotjerana i estetski lijepa.

Povjesničari se u posljednje vrijeme natječu u prikupljanju najrelevantnijih podataka o povijesnim zbivanjima i lomovima koji su rastakali Istru, kočili je da se etnički, duhovno i gospodarski poveže sa svijetom kome pripada. Pjesnici su to

iskazali jednostavnije, glasom koji dolazi "iz jezgre stvari". Povijest je nazočna u cijelom nizu pjesama; u nekima od njih sažete su decenije previranja i iščekivanja. Kroz prepoznatljivu metaforiku, pjesnička svjedočanstva i povijesna istina doprli su do čitalaca s uvjerljivim konotacijama. Kao primjer mogu poslužiti pjesme Ivana Bostjančića "Pesna od nevere" i "Soldati reju":

Soldati reju ...

Reju kumpanji, brati, si dragi, prijatelji i sini,

.....

Zbogon mladosti i dragi kraji i znani puti,
prazne će biti sada kuće i tihe kot grobi oštarije,
pul prazne puneštre va jene miće kamare tuć će teplo srce
i kroz dane dugega čekanja ugazit će se modre oči male Marije.

Daž pada. Tule na moru teški črni vapori,
skroz jugo zeleno va sive dajine mladost sobon peju,
tule teški, črni vapori, soldati reju ...

(Iz pjesme "Soldati reju")

Tri su puta u ovom stoljeću vojnici ostavljali svoje domove i odlazili u ratni vihor, iz kojeg se mnogi nisu vratili. "Teški črni vapori" koji "tule na moru" proricali su nevere u raznim vremenskim razdobljima. Bostjančić proriče da čovjek "rojen va škure nevere" mora čekati da "črni oblaci pasaju" da bi se izvukao "iz prokjete galere" ("Pesna od nevere"). Metaforički su nevere označavale: dva svjetska rata, dva totalitarna režima, koji su Istru sveli na neprepoznatljivu geografsku točku, koju je egzodus sistematski sužavao.

Egzodus pamte mnoge zemlje svijeta još od pretkršćanskog doba kada je mitski vođa Židova Mojsije poveo svoj narod iz egipatskog ropstva do granice Kanaana i pomogao da ostvari domovinu. U Istri je on poprimio poslije prvog i drugog svjetskog rata drastične dimenzije. Rapalski ugovor potpisan 1920. označava početak dezintergracije istarskog hrvatskog etnosa i *v i a e c r u c i s* mladeži, posebno inteligencije, kojoj su presječeni svi putevi normalnog intelektualnog i duhovnog razvitka. Dok je židovski narod, nakon dugog robovanja, poveo na oslobodilačko putovanje legendarni mudrac, koji će, primivši na Sinaju *dekalog*, osmisлити novi život u Izraelu, istarski školarci i mladići bježe bez vođe i zaštite preko sušačkog mosta da bi u novoj zemlji pronašli malo prostora odakle će ne samo dokazivati već i potvrđivati, služeći se publicističkim, književnim i drugim sredstvima, svoje podrijetlo i čuvati svoje korijene.

Drugi svjetski rat režirao je još strašnije kolektivne i pojedinačne drame. Iselila se ona Istra kojoj su komunizam i diktatura zapriječili ličnu slobodu i u općoj kolektivizaciji zamračili obzorja.¹

¹Fulvio Tomizza, koga je u ranoj mladosti emigrantski val doveo u Trst, vjerno svjedoči o sudbonosnim danima rastanka s rodnom zemljom. Ponio je sa sobom pregršt istarske grude jer - kako reče Zvane Č r n j a: "Grumen rodne zemlje važniji mu je od globalnih sinteza" ("Moj prijatelj Tomizza", u: *Četrdeset godina poslije*, Opatija 1988, str. 43).

Ivan Bostjančić je, uz ostale izbjeglice, predosjećao da će sloboda biti skupo plaćena, da će tek onda kad je čovjek bude stekao, potjerati svoje "bracere svetlu i suncu" po širokom Kvarneru.

Između dva rata istarski čakavci napustili su zavičaj i sa svojim zemljacima dijelili sudbinu. Drago Gervais je 1919. godine, u petnaestoj godini života, ostavio rodnu Opatiju pod naletom crnih košulja, svjestan da mu je rat otrgnuo Istru i da su mu najbliži znanci postali žrtve povijesne igre, odnosno sila koje se igraju ljudskim životima. Napisat će kasnije indikativnu pjesmu "Tri brati", koje je usud porazbacao svijetom i obezličio:

Pepić, najstareji, je bil austrijski mornar,

.....

Je "Gott erhalte" kantal
i "hoch der Kaiser" kričal

Tone, on srednji, kad smo pod Taliju pali
je preko kunfina pobegal,
se j' po Jugoslavije tepal
i bil je kapitan.

Je "Bože pravde" kantal
i "Živio kralj" kričal.

Žvane, najmlaji, je doma ustal
i pul bersajeri služil,
je va Abesiniji pušku zgubil
i z medajun doma prišal.

Je "Giovinezzu" kantal
i "Viva il re" kričal.

Sva tri brata rodila je Žvanka iz Opatije, u Vasanskoj ulici, kuća broj "trejsetipet". Svi su se vratili u stari dom da bi zajedno kod Klane "fašisti mlatili / i narodu služili". Divergentne staze, asintonični soldatski pjev, automatsko prihvaćanje naredbi nisu rasjekli njihove korijene niti zbrisali tragove njihova podrijetla. Nije pošteđen ni pjesnik:

Su me stirali z domi,
su misleli će me zdrobit.
Kot da svoju zemju
se more pozabit.

(D. Gervais: iz pjesme: "Mi smo ustali")

Bježeći od svog doma "zemju san va srce nosil" i nije bio jedini. Njegovi su se putevi križali s putevima Mije Mirkovića koji se premještao iz jednog kraja u drugi dok se 1930. godine nije pojavio u Zagrebu i u listu *Istra* pod pseudonimom

Mate Balota objavio tri čakavske pjesme, zatim nastavio pisati da bi 1938. izdao zbirku čakavskih stihova, prvu i posljednju u svom životu.

Ako su klasični pjesnici crpili motive iz zemlje kao geodruštvene kategorije, ne iznenađuje što su istarski čakavci pronašli u njoj poticaj da se u stih prelije - da upotrebimo Črnjine riječi - idejni, iskustveni i predodžbeni sublimat prostora na kojem su nastanjeni. Čim su progovorili, tri su ljubavi utkali u pjesme: ljubav prema zavičaju, prema zemlji i čovjeku koji je nastanjuje. Čakavska *bese*da nije ih mogla iznevjeriti, ona je, nošena dugo u srcu, bila spremna da iz pjesnikove intime izvuče najdublje osjećaje, najljepše slike, najznačajnije doživljaje, bila je sposobna i da čovjekove duhovne emanacije prospe po mikrosvijetu i da probije međe koje limitiraju prostore postojanja.

Drago Gervais iz Opatije, Mate Balota iz sela Rakalj, Zvane Črnja iz Žminja i Ivan Bostjančić iz Opatije, emigranti, rastavljeni od rodne grude, našli su u egzodusu svoju stvaralačku poetiku. Zajednička su im predmetnotematska vrela. Odsječeni od Istre, psihološki opterećeni neizvjesnošću, emotivno potreseni, osjećajno i misaono zbunjeni bez filozofskog, etničkog, društvenog oslonca, puni mladenačke snage, pronašli su svoje ishodište u poeziji. Egzodus je rasplamsao ljubav prema rodnoj zemlji, prema svijetu u kome su proveli djetinjstvo, podsjetio ih na memorijalističke resurse. Iz te ljubavi razvio se i antejski kompleks, a Gea postala zaštitnica i simbol opstanka. Egzodus je zapravo nudio cijeli sklop pjesničkih ideja, duhovne, etičke, socijalne građe, jezična sredstva za njihovo oblikovanje, i ne samo to, već je naznačio smjernice kojima će se kretati misao, sadržaj s kojim će oplemeniti stih, strukturu koja će biti najpristupačnija zemljaku i čovjeku uopće, uvjetovao je izričajni plan, stil, rimu, ritam i dijalektalne varijetete. On je ujedno postao spona među pjesnicima, njihov zajednički lajtmotiv unatoč prostornoj udaljenosti i nemogućnosti neposrednog komuniciranja. Kad su već pristali da svoju poeziju podvrgnu kanonima poetike koja je nastala spontano u duhovnom košmaru izbjeglištva, nitko se nije razbacivao pretencioznim ciljevima, nikoga nije privukao artizam, estetizam ili formalizam. Pisali su malo, rijetko, odgovorno. Poeziju nisu shvatili kao igru; ona je njima trebala radi čuvanja vlastitog etneta i radi potvrđivanja nacionalnog identiteta. Znali su da je njihov puk obezglavljen, kulturno osakaćen, da duh Jurja Dobrile, Vjekoslava Spinčića, Matka Laginje nije bio mrtav, ali zbog koercitivnih mjera nije mogao biti djelotvoran. Iz rečenog se može zaključiti da su emigrantska lutanja, pomanjkanje sigurnog oslonca, gubljenja topološkog prostora, dali poticaja istarskim čakavcima da progovore lirskim i puntarskim, humanističkim i utilitarističkim jezikom sve u nadi da se spasi rodna zemlja od prijeteće denacionalizacije i duhovne pustoši.

N o n o m n i s m o r i a r, rekao je Horacije; vjerojatno su tako mislili i istarski pjesnici kad su izgubili zavičaj. Napisani stihovi govore da su se zarekli svoju zemlju uzvisiti do mita kako je povijest ne bi izbrisala iz zemljovida. Strah da sve ne utone u zaborav, da vrijeme ne pogasi ognjišta, bio je stimulativan. To bi

moglo opravdati bar donekle filozofiju romantičnog antejizma², a manje je prihvatljivo da je "posvemašnja Gervaisova marginalizacija vlastite pjesničke predmetnosti dovedena do paroksizma."³

Sad san daleko, gren kroz grad, izgubljen i sam, po zimi
ma vajak kroz san gledan di se po jugu na tvojen ognjištu dimi.

(Mate Balota: iz pjesme "Ognjište")

Razmišljajući o tim Balotinim stihovima, Miroslav Šicel kaže da je u njima rečeno sve: i o sukobu *civilizacijskog i iskonskog* i o prevladavanju kampanilističke poezije prethodnika, i o intelektualiziranosti poezije i o njezinoj jednostavnosti do ogoljenosti i o temeljnom ishodištu čovjekovu: majci, ognjištu, zemlji, moru.⁴

Ognjište, kao arhetipsko svetište okupljanja etnički i egzistencijalno ugroženih, nije segment već osnovna stanica na kojoj počiva biološki opstanak i duhovna reprodukcija istarskog čovjeka. Zato u egzistencijalističkoj filozofiji progananih ognjište dobiva ontološke dimenzije. Pojava, registrirana iza oba svjetska rata, koja je našla specifičan odraz u čakavskom stvaralaštvu Istre, danas u bezumnom ratu steže beskućnike koji očajnički vape za svojim razorenim domom.

Poslije prvog istarskog egzodusa protjeranu mladost je tješilo saznanje da pod rodnim krovom život nije zamro: ostala je majka, baka, sestra da potpiruju vatru:

Na ognjišće oganj je gorel,
na škanjiće j' nonić sedel
i svi mi redon:
Tone, Rude i Frane
i veseli Žvane

.....
A vane j' tramuntana kantala
i sve odnašala...

Smo onput doma, pul ognjišća, sedeli.
Ma je tramuntana jača bila
po celen je svete nas raznesla,
i sad smo nesrećni i sami.
Vaveki vekon sami...

Ustala je doma Zvanka s črnjenemi vlasi,
ka pazi, da se oganj
posensega ne pogasi.

(Drago Gervais: iz pjesme "Pul ognjišća")

²O filozofiji romantičnog antejizma govori Milorad Stojčić u knjizi *Čakavsko pjesništvo XX stoljeća. Antologija, Studija*, Rijeka 1987, str. 421 i dalje.

³Isto.

⁴Usp. "Balotina lirika u kontekstu međuratne čakavske poezije", u: *Znanstveni skup - Susreti na Dragom kamenu*, Pula 1988, str. 159.

Irelevantno je tko je prvi sagledao konotativno značenje ognjišta, važno je istaći da su pjesnici Balota i Gervais "kroz san" preskakali brda i doline da bi provirili da li kroz njihov dimnjak kulja dim. Nesumnjivo su se obradovali kada se ognjište našlo u prvoj zbirci mladih izbjeglica Zvane Črnje i Ivana Bostjančića.⁵ Emblematično i uvjerljivo, jedva primjetnom dozom intelektualiziranosti - koju je M. Šicel pronašao i kod Balote - Črnja izdaleka zaustavlja pogled na mjestu gdje su se njegovi seljani skupljali i osmišljavali trenutke radnih predaha:

I sa naš ruod je od vieka
okoli ugnjišća se kupi.
Si so jenako žulji
na rokah imeli
i siem je jenako mila
bukaleta bila.

.....
Ma ugnjišće je bilo naš oltar
i oltar sega istrijskega puka.

(Iz pjesme "Ugnjišće")

Prva zbirka čakavskih stihova autora Drage Gervaisa pojavila su Crikvenici 1929. godine pod naslovom *Čakavski stihovi*.⁶ Do 1940. istarski čakavci u egzilu predstavili su se svojim prvim pjesmaricama.⁷

Da li je opravdano inzistiranje Milorada Stojevića na poetici romantičnog antejizma - ostaje kao pitanje, ali je u pravu kad kaže da se kod tih čakavaca "nazire... već vrlo rano tendencija i prema čisto poetskom osvještenju, gdje će se nastojati da se pragmatske ideje distribuiraju i na pjesnički relevantan način."⁸ Međutim, Zvane Črnja je uvjeren da "staro i novo čakavsko pjesništvo u širem smislu tvore jedinstvenu razvojnu cjelinu te da je oštra podjela na staru *književnu*, i novu *dijalektalnu* čakavsku poeziju književnohistorijski neodrživa."⁹ Ako se pridružimo mišljenju Dalibora Brozovića da čakavska poezija nije postojala prije zbirke *Bodulske pisme* Pere Ljubića, koja se pojavila 1927¹⁰, onda se može tvrditi da se iskonska umjetnička riječ na istarskom dijalektu rodila u egzodusu i da se dijalekt nije počeo upotrebljavati - kako veli Antun Barac - kad je književni izričaj već toliko usavršen da su iskorištene sve njegove nijanse, te da "su književnici u govorima pojedinih krajeva potražili nove mogućnosti da kažu ono što je u zajedničkom književnom jeziku nemoguće izreći."¹¹

⁵Zbirka je izašla 1940. pod naslovom *Istrijska zemlja*, u izdanju Istarske naklade i s predgovorom Mate Balote.

⁶Prema riječima autora prvu je pjesmu spjevao u inračnoj učionici zagrebačkog Đačkog doma godine 1923. i čini mu se da je nosila naslov "Nostalgija".

⁷Godine 1938. pojavljuje se prva i posljednja Balotina zbirka pod naslovom *Dragi kamen*.

⁸*Op. cit.*, str. 420.

⁹"Predgovor" u antologiji čakavske poezije *Korablja začinjavca*, Rijeka 1969.

¹⁰Usp. "Čakavska lirika Pere Ljubića", u: Pere Ljubić, *Izabrani stihovi*, Split 1957, str. 56.

¹¹Usp. *Književnost Istre i Hrvatskog primorja*, Rijeka-Zagreb 1968, str. 29-34.

Poetika istarskih čakavaca, koja ne zazire od antejizma, sažima u sebi spontano nastalu filozofiju mišljenja i motiviku, oboje uvjetovano duhovnim stanjem u momentu kada se lična intima pokušava skrasiti u lirski stih usporen snovima, vizijama, sjećanjima, slikama, sjetom. Pjesnike je morila prekinuta veza s rodnim krajem, strah od gubljenja ontološke potke i duhovnog identiteta. Stih, skovan na materinskom jeziku, predstavljao je štitić od gubitka svijesti, od zaborava, od konforizma, od obezličavanja. Rađao se spontano a ujedno osmišljeno s namjerom da oslika napušteni svijet djetinjstva i prve mladosti, da poruči onima koji su ostali da se vatra u kući ne pogasi, da su njihovi sinovi pronašli način da se njihova domaća riječ i zavičajni sadržaj vinu u sfere umjetnosti i s novim suzvučjem prenesu istarsku patnju u svijet, dokazujući pri tome da se čovjek egzodusa nije izgubio u vrevi nepoznatih gradova i da zna zanosno i ponosno razmjestiti u pjesmu monosilabično *ča* kao sigurni znak raspoznavanja istarskog roda.

Ako je "hrvatska nacionalna kultura sublimat endemičnih i zavičajnih fakata, koji su bili i koji ostaju bitan sadržaj našeg duhovnog inegriteta"¹², tada se može prihvatiti zbog čega je rodno podneblje našlo svoje mjesto u književnom stvaralaštvu najugroženijih istarskih pjesnika između dva rata i zašto su oni posegnuli za idiomom koji im je nudila zavičajna sredina. Kao što je odavno rekao Tomislav Prpić, ta se poezija ne rađa kao želja da se stvori neka posebna književnost¹³, jer treba vjerovati da svaki liričar želi da njegovo stvaranje bude i dijelom stvaranja opće i da postane sastavni dio standardne književnosti. Ne radi se, prema tomu, o nekom topološkom mitu, već o prirodnoj, ljudskoj potrebi za vezom s omeđenim svijetom iz kojeg pjesnici potječu, a ta veza ih potiče da svoj maleni svijet povežu s makrokozmom jer su za darovitog umjetnika granice mikrokozmosa preuske za emanaciju vlastitog duha i za proširenje svog pjesničkog vidokruga. To bi značilo da lirski nastrojen pisac crpi nadahnuće iz provincijske, marginalne datosti da bi poletio preko zavičajnih ograda i došao u dodir s dostignućima književnosti uopće. Nameće se pitanje odnosi li se to i na istarske čakavce koji su počeli stvarati u iseljeništvu. Kritička riječ se već godinama trudi da razvrsta i rasčlani pjesničku bit i domete njihovih ispjevanih stihova. Pojedini kritičari su se spleli u teoretskoj mreži, drugi spotakli na sinkretizam, zbog čega su se bitne značajke čakavske poezije rasplinule u općim konstatacijama. To se događa kad se smetne s uma da su poticaji i izvori nadahnuća individualni sve dok ih kataklizme, povijesni prijelomi ili konfliktne situacije ne pretvore u zajednička inspirativna vrela. Fašizam, koji je pod svoju olovnu kapu stavio istarski duh i zapriječio mu kretanje, zatajio narodu genetsku istinu, a tešku zbilju prelamao na svakodnevno postojanje čovjeka, najgrublje na seljaka i svijet uma, nisu ni fantazmagorije usmjerene općinjanju, nisu ni relikti prošlosti, već politički izum vladajućih. Zamjetnu otpornost pokazali su mladi emigranti kojima je pero postalo oružje u obrani dostojanstva i opstojnosti svog naroda. Za to su prihvatili poetiku

¹²Zvane Č r n j a, "Uvjetovanost hrvatstva", u: *Na poligonu*, Opatija 1988, str. 66.

¹³Usp. "Nova kajkavska i nova čakavska lirika", u: *Književni regionalizam u Hrvata*, Zagreb 1936, str. 52.

koja im je nudila elementarne zakone versifikacije i lajtmotive kojima nije bila strana ona pragmatika upravljena spašavanju preostalih ljudskih i kulturnih vrednota hrvatske Istre, koja je već tonula u mrak. Odrazilo se to i na talijansko stvaralaštvo, koje je jednodimlje svojim nepriznavanjem intelektualne slobode, svelo na obično vegetiranje. Ta se poetika rodila iz bunta i iz otpora - o čemu govori Mirjana Strčić¹⁴ - ali je ona prije svega bila nužni uvjet za duhovno preživljavanje, neizbježno *conditio sine qua non*. Prvo pitanje koje im se moralo nametnuti bilo je odakle početi, koja estetska načela primijeniti, s kojim poimanjem umjetnosti i njene funkcije krenuti, a prije svega koje sadržaje utkati u stih. O tome je već povedena riječ. Ostaje sažetak da su za osmišljeni sadržaj bez velikih teškoća pronašli probrani izraz i autentični oblik. To potvrđuju i prve sastavljene kompozicije. Tako je Drago Gervais u pjesmi "Moja zemlja" dao profinjenu minijaturnu panoramu opatijskog predjela ne ispuštajući detalje kojima plijeni pažnju, a kod mnogih čitalaca emocije. Brzinom, kao da su na platnu, pojavile su se "kućice bele./miće, kot suzice/vele". Kao da su se uhvatile za Učku, izgledaju dodirljive, prepoznatljive i stvarne. Riječi su ih tako lijepo obojile da bi im takvu ljepotu teško podario slikarov kist. Tu sliku i niz sličnih, uz puno gradskih zgoda, susreta s ljudima, ličnih doživljaja ponio je sa sobom, a s njima svaki metar rive, barke koje su se ljuljale na moru, valove koji su često nasrtali na obalu. Bio je iskren kad je rekao: "Sumnjam da bih ikada napisao koji čakavski stih, da nije bilo emigracije."¹⁵ Opatijski pjesnik je za najljepše stihove crpio nadahnuće u neiscrpnom vrelu sjećanja. Sve što je u njemu pronašao oživljava i pretače u umjetničku formu na svom nježnom vernakularnom jeziku. Sve ukazuje da je pjesnik Anti Rojniću povjerio da su pjesme plod istinskih doživljaja, da su "ljudi u njima realno postojali a neki i danas žive. Stari je mladić postojao i cijela ga je Opatija poznavala, pjesnikov djed i nona Marjanka doista su igrali 'trešete', kako je u pjesmi opisano, Marija Kantabelka još je i danas živa i zdrava i još umije da se onako gromko i veselo nasmije, a i Gervaisov djed je doista stajao u Portiću i vikao 'barke faren'.¹⁶ Pred tom spoznajom kritička misao ne može ostati ravnodušna i stvarati dileme: "Zapravo u Gervaisa shvaćena filozofija romantičnog antejizma i živi kroz persiflažu stanovite fiktivnosti, u iluzivnosti jednog svijeta koji je zamišljen bez svoje vizure, koja bi garantirala identitet njihove duhovne egzistencije, te se tako ograničava na egzistenciju u dekorativnoj "veselosti"/veselosti".¹⁷ Ako se može govoriti "o marginalizaciji vlastite predmetnosti" koja "je dovedena do paroksizma, čak do grotesknih relacija", teže se može prihvatiti da njegov romantični antejizam živi kroz persiflažu stanovite fiktivnosti.

Napisati pjesmu koja je već embrionalno postojala u srcu ili pamćenju, nije iziskivalo posebnu intelektualnu intervenciju ili mentalno pregnuće. Stoga

¹⁴Usp. *Hrvatsko pjesništvo Istre 19. i 20. stoljeća*, Pula 1989, str. 30.

¹⁵Ćitirano prema Anti Rojniću, "Pjesnik Istre - Drago Gervais", u: Drago G e r v a i s, *Istarski kanal*, Zagreb 1951, str. 59.

¹⁶Op. cit., str. 58.

¹⁷Milorad S t o j e v i ć, op. cit., str. 421.

doživljeno i u memoriju zabilježeno slijevalo se jednostavno u rimu kakvu je nametnuo melodični liburnijski dijalekt. To kazuje da je proces stvaranja kod Gervaisa i kod istarskih emigranata tekao prirodno. Nije se moglo desiti da se osjećaji rasplinu u, po nekoj šemi, organiziranoj strukturi, da se preobrazu u stiliziranu lirskom tekstu, da budu lišeni autentičnosti i neposrednosti. Njihov romantizam i antejizam zasniiva na vjernosti i ljubavi prema zemlji iz koje potječu. Dogodilo se da se ljubav smjestila u dubinu srca i - kako napisao Dante - da:

Amor per sire e 'l cor per sua magione,
Dentro la qual dormendo si riposa
Tal volta poca e tal lunga stagione.

(*La vita nuova*, Soneto X)

Ljubav se u izbjeglištvu odmarala kratko jer je opterećeno srce započelo diktirati stihove.

Baloti je *pramaliće* naglo probudilo osjećaje i od uzbuđenja on je poletio u naručje prirode s kojom je srastao njegov duh. Vraća joj se iz tuđine i pun ushićenja uzvikuje:

Kako je lipo kad počnu se štrkati ovce,
kad mrtve strane ožive od pisme pastirske,
kad vrganj zaore brazdu i prospe se zemlja crljena,
prhka, mokra i tepla pokrije plodno sime.

(Iz pjesme "Pramaliće")

Te iste godine - 1930. - kada je slavio *pramaliće* u istarskoj dragi, iz srca mu je poletio lik majke. Semantički združeni, emotivno i socijalno stopilo se u pjesmi i kroz stihove je projurila drama žene osuđene na doživotno darivanje sebe¹⁸:

Moja mati je bila velika sirota,
tuju je zemlju kopala, tuje pode je prala.
Sva svoja lita otkidala je od svog života,
i malo po malo sve je drugin razdavala.

(iz pjesme "Moja mati")

U sintoniji prirode, majke, zavičaja pjesnički motivi se granaju i misli svraćaju u etičke predjele, tamo "di glas zvona ljude s dobroton napaja,/di nan misli stanu kad dođu do cilja." ("Daleki dom"). Time se potvrđuje da su misli kao zvijezda repatica, da vode onamo gdje treba stati:

¹⁸O kultu majke kod Balote morao je progovoriti svaki kritičar koji se bavio njegovom poezijom, ali njene karakteristike je uvjerljivo ocrtao M. S t o j e v i ć kad je napisao da je "Balota stvorio najljepši lik majke u našoj književnosti, njegova je književna majka i konkretizirana do prepoznavanja i putem tog običnog konkretuma isto tako univerzalizirana. (*op. cit.*, str. 280).

Dom naš je tamo, murva, crikva, draga
i sva srića lipa domačega praga,
mati stara, od svega milija.

(iz pjesme "Daleki dom")

U egzodusu se rodio pjesnik Gervais, egzodus je Balotu pokrenuo na stvaranje. Iz svega izlazi da je egzodus odredio tematsko područje, izražajno sredstvo, način oblikovanja, a to znači poetska pravila pisanja i zaštito umjetnika od književnih strujanja, od potencijalnih utjecaja modernističkih ili preživjelih teoretskih zakona. Petar Šimunović se potrudio da ispita Balotin idiom i jezik *Dragog kamena* i nije bez razloga zaključio da "Balotin jezik razbija ograde rakaljskog idioma. To je kolokvijalan, svima razumljiv, ovjeren izraz južnoistarskog seljaka, otvoren za bifurkaciju drugih lokalnih idioma, koji su toliko ispleteni da ih ni izvorni govornici ne znaju lučiti".¹⁹ Prihvatljiva je i njegova misao da rakaljskog pjesnika nije zahvatio f u r o r c i a c a v s c h i a n u s i da je "njegov izbor jezičnih rješenja u službi njegove pjesničke poruke."²⁰ Iz toga se može zaključiti da čakavske pjesnike nije morilo pitanje jezika, rime i ritma, sklada i intonacije. Iz materinskog govora sakupili su od djetinjstva sve izražajno bogatstvo, a tema je određivala njegovo korištenje.²¹

Sažimajući svoju misao o Balotinu pjesništvu Josip Bratulić veli: "U estetskoj osiromašenoj matici socijalne literature Balotina je riječ prepoznata kao istinska i živa poezija. U izricanju svoje pjesničke poruke Mate Balota nije krenuo od od njegovane i poetički sterilne tradicije, nego se uživljavao u osjećaje, spoznaje i doživljenost težaka, ribara, momara, seoskih proletera. Škrtim riječima, gotovo kolokvijalnim govorom, relativno siromašnom metaforikom, on je svoj pjesnički svijet izrekao kao rijetko koji pjesnik standardnog ili nestandardnog jezičnog izričaja."²² Opredijelivši se za čakavski dijalekt, jedino mogući s kojim je mogao komunicirati i slati poruke svom zemljaku, Balota se odrekao i estetičkih novotarija. Potraga za društvenom i socijalnom odrednicom slobode pomogla mu je da iskopa novo blago u "do tada zatrpanom starom rudniku naše čakavštine."²³ To kopanje po zatrpanom rudniku, kao i uranjavanje u istarsku žalosnu stvarnost, u kojoj su se preplele socijalne, egzistencijalne, etičke, a na prvom mjestu nacionalne komponente, omogućile su čakavcima da među društvenim naslagama i prirode

¹⁹ "Materinski idiom Mate Balote i jezik *Dragog kamena*", u: *Znanstveni skup-Susreti na dragom kamenu*. Pula 1988, str. 281.

²⁰ Isto.

²¹ Briga o čistoci dijalektalnog izričaja nije opterećivala Istrane koji su svoj književni debi doživjeli između dva rata. Na malom književnom poluostrvu izmiješali su se biološki, jezični, etički elementi, a hrvatski književni jezik nije bio vernikularni jer ga je istisnuo talijanski. Sami Mate B a l o t a daje posredno objašnjenje o dijalektalnim istarskim varijetetima, posebno o rakaljskom dijalektu: "Tako se na ovome malome trokutu, što ga oplakuje Raški kanal, od ušća Raše do Kvarnera, između Blaza i Krničke visoravni, kroz osam, devet koljena miješala blaga i plodna krv labinska sa pjenušavom oštom krvlju rakljskom, krv jedne stare civilizacije, staložena i uravnotežena, sa nemimom i burnom krvlju doseljenika sa dinarskih planina." (*Tijesna zemlja*. Pula 1983, str. 62).

²² Mate Balota - Mijo Mirković, u: *Istarske književne teme*, Pula 1987, str. 213.

²³ Vladimir N a z o r, *Istarske teme*. Pula-Rijeka 1984, str. 285.

pronadu lirske elemente i uvedu ih u pjesme bez artificijelnosti, već kao autentične, nepatvorene sastavnice. U realističkom postupku spojeni su svi spomenuti elementi i život se ukazao u iskonskom obliku. Time su pjesnici u nesreći koja ih je zadesila dokazali da dijalektalna riječ ne umire - kako su u jednom trenutku mislili V. Nazor i A. Barac, naprotiv, da se ona stalno obnavlja na način koji nitko nije kadar predvidjeti.²⁴

Predmetnotematske cjeline kod istarskih pjesnika odražavaju većim ili manjim emotivnim nabojem sudbine i ljude bačene na marginu povijesti. Svi su oni ozračeni autohtonim podnebljem i ispunjeni zavičajnom toplinom. Utilitarna zrnca utkana u pjesničko kazivanje olakšala su recepciju poruka upućenih sunarodnjacima.

Možda je Cesare Pavese bio ponukan vlastitim progonstvom kada je tužnim glasom predaje izjavio: "Ja počinjem pisati pjesme kada je igra izgubljena."²⁵ Nasuprot njemu, čakavci Istre nisu posegli za perom kad je igra bila izgubljena, već na njenom početku. Stoga se može zaključiti da njihova poetika nije izašla iz škole, niti su je oblikovali teoretičari. Ona je samonikla u egzodusu koji joj je oplemenio osnovu na kojoj su se zametnula pravila pisanja, da bi zatim iskrsla iz unutarnje jezgre stvari ukopane u duši beskućnika. Nije bilo potrebno dogovaranje jer su misli i riječi kazivanja izbijale same ponekad pune umjetničke snage, ponekad obložene tankim slojem sentimentalizma ili patetike stavljene u službu iskrenih očitovanja lične nesretne sudbine i sudbine napuštenih zemljaka. Daleko od pomisli da estetiziraju vlastito sudjelovanje u dehumaniziranoj stvarnosti ili da mimetiziraju istinu, oni su svojim suptilnim pjesničkim nitima spajali duhovno opustjelu ruralnu sredinu u veliku mozaičnu sliku s vremenskim i prostornim oznakama kako bi drama postala prepoznatljiva i ravnodušnom svijetu. Takav postupak u dočaravanju povijesne nesmiljene igre naišao je na opći prihvata i odobravanje.

Plodovi još nedefinirane, u egzodusu začete poetike, naišli su na odziv generacije koja je pratila predvodnike u krčenju puta istarskoj čakavštini. Iz antinomije Antuna Barca izašli su poticajni izrazi čije su posljedice danas potpuno uočljive: "Osnovno je značenje da je i njima (pjesmama) izneseno ono što je tipično u jednom našem kraju, ali da je to ujedno čovječje i istinski naše. Ovakva literatura ima pravo na egzistenciju."²⁶ To priznanje čakavskoj poeziji pobija prvobitnu Barčevu tezu da "Veliki dio onoga što je posljednja dva, tri decenija u nas izišlo na kajkavskom ili čakavskom dijalektu - većinom u lirici - nije ustvari nastalo kao produkt dubokih stvaralačkih potreba, nego više kao produkt afektacije."²⁷ Istrani su zacijelo bez afektacije održali vezu sa životnom dramom težaka i s njima dijelili zlu kob. Njihov stil, izraz, govor, glas je individualan ali duh koji iz njih progovara je zajednički. Taj duh dao je čakavskoj poeziji, nastaloj

²⁴Usp. Josip B r a t u l i ć, "Pjesnik Zvane Črnja", u: *Izazov zavičaja*, Pula 1990, str. 135.

²⁵*Il mestiere di vivere*, Torino 1955, str. 323.

²⁶*Op. cit.*, str. 34.

²⁷*Op. cit.*, str. 30.

u emigraciji, krila i ona je poletjela u spašavanju entiteta i identiteta ljudi koji su na malom geografskom prostoru kroz čakavsku riječ, ne mareći za "fetišizaciju" jezičnog standarda, bez velike figurativne dekoracije, prenijeli svoj emotivni, misaoni, postojeći svijet u liriku, gradeći - po Črnjinim riječima - estetsku ravnotežu u kojoj je od jezika do ideja i duše sve bilo u jednakoj mjeri pučkotežačko, istarsko i ljudsko ujedno.

Glorija Rabac-Čondrić: THE POETICS OF THE ISTRIAN EXODUS

S u m m a r y

The Rapallo agreement, signed in 1920, signalled the beginning of Fascist rule over Istria and *viae crucis* over Istrian youth, especially its intelligentsia whose paths of normal intellectual and spiritual development were thereby blocked. Drago Gervais, Mato Balota, Zvane Črnja, Ivan Bostjančić and other emigrants, divorced from their homeland, found their creative poetics in exodus. The love of birthplace was a common thread binding them together and lead them to common content-thematic sources and to the "čakavian" dialect as their mode of poetic expression.

Far from harbouring any notion of aestheticizing their part in a dehumanized reality, the čakavian poets lent the spiritually-barren rural environment and its huge mosaic both temporal and spatial coordinates so as to make the Istrian drama recognizable. Their poetics did not derive from a school but developed during their exodus, sprung up from the inner core buried in the soul of the homeless. This enabled them to submerge themselves into the tragic Istrian reality which was shown to be a tapestry of social, national, ethical and other components; it also helped them to discover, underneath the social layers, lyric elements and to incorporate these, as authentic components, into their poetry without any remnants of artificiality. It was because of this that Rabac believed their poetry "has a right to existence".